

KILÁTÓ

GARADNAI ZOLTÁN
SZATUCSEK ZOLTÁN

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR NEMZETKÖZI KAPCSOLATAI¹

A modern levéltárakról lehetetlen nemzetközi környezetük nélkül beszélni. Már az Országos Levéltár létrehozásakor az európai minták lebegtek az alapítók szeme előtt² és az is ismert, hogy *Pauler Gyulának* kinevezését követően első dolga volt európai tapasztalatszerző körutat tenni³ a közeli és távoli levéltárak működésének megismerése érdekében. *Thallóczy Lajos*, *Fejérfataky László*, *Károlyi Árpád*, *Szekéssy Gyula* ezt követő utazásai nemcsak a történettudományt gazdagították újabb forrásokkal, hanem a levéltár működését is nemzetközi tapasztalatokkal alapozták meg. Írásunk célja, hogy bemutassa a Magyar Nemzeti Levéltár céljait és tevékenységét a nemzetközi szakmai kapcsolatok átalakulóban lévő feltételei között.

Ha szembe akarjuk állítani a nemzetközi levéltári kapcsolatok 20. századi gyakorlatát a mai tapasztalatokkal, elsőként a kapcsolattartás kibővült lehetőségei tűnnek szemünkbe. A múlt században az OL nemzetközi kapcsolatainak fókuszában a levéltári anyaghoz kapcsolódó együttműködések álltak. Elődeink sikerei elvitathatatlanok a (Hungarika-)gyűjtésben, a külföldi levéltárakban őrzött magyar vonatkozású anyagokkal kapcsolatos forrásfeltárásban. A hatvanas évektől a mikrofilmzés, majd az állományvédelem hozott kézzelfogható eredményeket, amelyek gyakran egyes levéltárosokhoz kötődtek, így *Borsa Ivánt* a mikrofilmzés, *Albrechtné Kunszéri Gabriellát* az állományvédelem területén kell kiemelnünk, *Körmendy Lajos* pedig az elektronikus iratokkal kapcsolatos tudás hazai közvetítésével járult hozzá a szakma fejlődéséhez. A kapcsolattartás módját ebben az időben szinte kizárólag tanulmányutak és konferenciák jelen-

¹ A tanulmány elkészítéséhez köszönetet mondunk kollégáinknak, akiknek segítségével ez a munka nem készülhetett volna el. Ez jól példázza, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolatai milyen sokrétű és összetett munkát jelentenek. A tanulmány elkészítésében segítségünkre voltak: *Arany Krisztina*, *Csösz László*, *Fizikér Róbert*, *Kovács Tamás*, *Marton-Szabó Dorottya*, *Mikó Zsuzsanna*, *Ólmosi Zoltán*, *Puskás-Paulik Agnes*, *Rácz György*, *Reisz T. Csaba*, *Szabó Csaba*, *Szepesiné Simon Éva*.

² Az Magyar Tudományos Akadémia 1867. április 1-jén tartott ülésén *Wenzel Gusztáv* a külföldi levéltárak példájára hivatkozva terjesztette elő a Történettudományi Osztály indítványát az Országos Levéltár felállítására: „kívánatos, hogy nálunk is más európai államok példájára oly országos levéltár alakíttassék, mely a múlt korról ránk maradt minden fontosabb okmányokat [...] korunknak szelleme és a haza szükségleteihez közvetítse. (MTA Értesítője, 1867. 133–136. Idézi EMBER, 1975. 14–15.)

³ 1874. december 7. és 1875. február 1. között végig látogatta Bécs, München, Berlin, Brüsszel, Párizs, Drezda, Hága levéltárait, *Óváry Lipót*ot pedig Olaszországba küldte. 1875. március 17-én terjesztette útjelentését *Tisza Kálmán* belügyminiszter elé. (LAKOS, 2006. 99.)

tették, intenzitásának korlátait pedig a 20. század második felében a hidegháború külpolitikai viszonyai,⁴ később a pénzügyi nehézségek, majd a nyugati orientáció erősödésével pedig a nyelvi korlátok jelentették.⁵

Ehhez képest a nemzetközi levéltári kapcsolatok természete az elmúlt húsz évben alapvetően átalakult. Az infokommunikációs forradalom a szakmai tájékozódás új lehetőségeit nyitotta meg, a levéltárak társadalmi szerepe új, globális hangsúlyokat kapott, Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz, miközben a – korszerű értelmezésű – archivisztika végleg különvált a történetírástól, az elektronikus iratok megjelenése pedig a legnagyobb kihívást jelenti a modern levéltárak megjelenése óta.

A tájékozódás és kapcsolattartás új lehetőségei

Korábban a nemzetközi kapcsolatokban meghatározóan intézményvezetők vettek részt. Ezek a kapcsolatok értelemszerűen elsősorban a kulturális diplomáciára szorítottak, hasznosulásuk közvetett maradt. A technológiai forradalom mára bárki számára lehetővé teszi a bekapcsolódást a nemzetközi szakmai közéletbe, az eredmények pedig kézzel foghatók. Az Internet lehetővé tette a vezető külföldi szakmai folyóiratok, *The American Archivist*, *Archivaria*, *Archival Science* online elérését. Az olcsó és egyszerű online publikálás új folyóiratok (*D-Lib*, *Ariadne*) megjelenését segítette elő. Az intézmények és levéltári projektek weblapjai gazdag és minőségi szakmai tartalmat tesznek hozzáférhetővé, a levéltárosok a közösségi médián, szakmai blogokon – <http://archivesblogs.com/> – keresztül közvetlenül tudnak megnyilvánulni. A kommunikáció alternatív csatornáiként születtek meg a szakmai levelezőlisták. Az email, de még inkább az online telekonferenciák a földrajzi távolság a kommunikáció új eszközeivel lehetővé tették nemzetközi kollaboratív projektek megvalósítását.

A levéltárak társadalmi szerepének alapvető megváltozása

Az információs társadalom fogalmának kialakulásával egy időben jelent meg a levéltárban őrzött információhoz való általános hozzáférés igényének összekapcsolása az alapvető szabadságjogokkal.⁶ Általánosan elfogadott elvvé vált, hogy a levéltári anyag szabad használata hozzájárul a közigazgatás átláthatóságához, hozzásegíti az állampolgárokat a kormányzat ellenőrzéséhez, erősíti a közösség tagjainak közügyekkel való kapcsolatát és a politikai üzenetekkel kapcsolatos kritikai attitűdöt. A köziratokhoz való szabad hozzáférés képes megakadályozni, hogy a hatalom visszaéljen a történelem-

⁴ A hidegháború évei alatt a nemzetközi szakmai szervezetek – így a Levéltári Tanács is – a diplomácia kiterjesztéseként működtek. Jól példázza ezt az a tudósítás, amelyben *Ernst Posner*, a Németországból emigrált amerikai levéltáros, a *Society of American Archivist* elnöke leírja, hogy 1961-es varsói útját megelőzően behívták a Külügyminisztériumba eligazításra. „Before leaving for Warsaw, your reporter [értsd: a szerző] had called at the Department of State to explain the purpose of his trip to Poland and to receive appropriate advice. As suggested by Mr. Frank Siscoe, Director, Soviet and Eastern Europe Exchange Staff, he called on Mr. Yale Richmond, cultural affairs officer at the U.S. Embassy in Warsaw, where his impending visit had been announced. Although the Embassy was officially closed when he went there on Saturday, May 21, Mr. Richmond came to the office in the forenoon and expressed considerable interest in the activities of the conference. At the Embassy, it was a heart-warming experience to see things courteously and efficiently managed by a United States Marine guard on duty.” (POSNER, 1961. 22–23.)

⁵ SZÖGI, 2002. 48–55.

⁶ NORBERG, 1999. 193–208. <http://hrcak.srce.hr/file/16235>

mel, meghamisítsa és saját politikai céljai érdekében használja a tényeket.⁷ Az információs társadalommal kapcsolatos alapvetések között megjelentek az információhoz való hozzáférés gazdasági,⁸ politikai ellenőrzési és emberi jogi aspektusai.⁹ Ezzel a levéltáraknak fontos szerep jutott a nemzetközi jog érvényesítésében.

EU-csatlakozás

Magyarország 2004-es európai uniós csatlakozásával egyidejűleg további nyolc tagállammal bővült az Európai Unió, és az azóta csatlakozott további három tagállammal a levéltári együttműködés korábban nem létező keretei jöttek létre. Bár a kulturális terület az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkelye szerint lényegében tagállami hatáskör, így az Unió szerepe kimerül a koordinálásban, ezt a szerepüket az Unió intézményei a kezdetektől fogva komolyan veszik. Ezt tükrözte az Európai Unió Tanácsának 2003. május 6-án elfogadott határozata, amely a közgyűjteményi területek közül egyedülként egy, közvetlenül az Európai Bizottság Titkársága alatt működő európai levéltári szakértői csoportot (*European Archives Group*) hozott létre és működtet azóta is. A nem előzmények nélküli – egészen 1991-ig visszavezethető¹⁰ – kezdeményezés aktívan támogatja és ösztönzi az európai levéltári együttműködést, stratégiát ad, konkrét tevékenységeket vár el és kér számon, de ami legalább ennyire jelentős, a kulturális, tudományos és informatikai fejlesztési programokon keresztül jelentős finanszírozással járul hozzá a levéltárak tevékenységéhez.

Professzionizáció – együttműködés a nemzetközi levéltári szervezetekkel

A levéltárosok kettős identitásának problémája régóta ad témát a levéltári szakirodalomnak. Az előzőekben már említett társadalmi változások, a levéltárak megváltozott helye a világban, a sajátos, a levéltári munkát megalapozó speciális kompetenciák szerepének felerősödése felgyorsította a levéltári szakma professzionizálódásának folyamatát, a történettudományi ismeretektől a hangsúly egyre inkább az archivisztika önállósodása és a kapcsolódó új tudásterületek felé tolódott el. Az integrált szolgáltatások, így például az európai digitális kulturális örökség kapcsolt szolgáltatásai megkövetelik

⁷ NORBERG, 1999. 200–201.

⁸ A levéltári anyag gazdasági jelentőségét elsősorban a közadatok másodlagos felhasználásával kapcsolatos európai szabályozás hozta be a közbeszédbe. „A közszféra információs további felhasználási lehetőségeinek növekedése többek között lehetővé fogja tenni az európai társaságok számára, hogy potenciáljukat kihasználják és hozzájáruljanak a gazdasági növekedéshez és a munkahelyteremtéshez.” *Az Európai Parlament és a Tanács 2003/98/EK irányelve (2003. november 17.) a közszféra információinak további felhasználásáról*, amely 2003. december 31-től, illetve *Az Európai Parlament és a Tanács 2013/37/EU irányelve (2013. június 26.) a közszféra információinak további felhasználásáról szóló 2003/98/EK irányelv módosításáról*, amely 2013. július 17-től hatályos.

A magyar jogrendszerben a közadatok újrahazsnosításáról szóló 2012. évi LXIII. törvény 2015. évi XCVI. törvény általi módosítása jelenti meg, a kulturális közadatok tekintetében a 6. és 21. §-ban.

⁹ HARRIS, 1999. 36.; ADAM, 1998. tavasz, 5–26.; GHADDAR, 2016. ősz, 3–26.; GONZALEZ QUINTANA, 1998. 10–12.

¹⁰ *Resolution of the Council and the Ministers of Culture, meeting within the Council of 14 november 1991 on arrangements concerning archives.* [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41991X1205\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41991X1205(01)) (Letöltve: 2017. április 7.) Bővebben lásd: *Report on Archives in the enlarged European Union. Increased archival cooperation in Europe.* 2005. V–VI.

az egységes elvek alkalmazását, a technikai és szemantikai interoperabilitás igénye létrehozta a szakemberek közötti horizontális együttműködés szervezeteit és formáit.

Az elektronikus iratok megjelenése és archiválásuk a társadalmi környezet átalakulásához hasonlóan átértelmezi a levéltár és a levéltáros szerepét. Ennek során olyan korábbi elméleti evidenciák kérdőjeleződtek meg, mint az eredeti adathordozó megőrzése, a feladat ellátásához szükséges kompetenciák, és átalakulnak a levéltárhasználók igényei. Ezzel kapcsolatban két konkrét tényezőre, az integrált szolgáltatásokra és az elektronikus iratokkal kapcsolatos kutatások forrásigényére már *Körmendy Lajos* is felhívta a figyelmet.¹¹ Az elektronikus levéltár működtetésének immár négyéves tapasztalata alapján ehhez hozzátehetjük az infrastruktúra fejlesztésének és működtetésének rendkívüli költségeit, a szakemberek megfizethetetlen bérét. A levéltár technológiai függősége egyre inkább eljárásaik, folyamataik és eszközeik összehangolására, közös fejlesztésekre szorítja az intézményeket.

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi kapcsolataiban, az ezt megalapozó stratégiákban arra törekszik, hogy igazodjon a fenti változásokhoz és kihasználja az új lehetőségeket. A Középtávú Szakmai Tervben lefektetett alapelvekben első helyre az Európai Unió szervezeteivel való kapcsolatok kerültek.

Az European Archives Group az Európai Bizottság tanácsadó testülete, amelybe az EU tagállamai és az EU központi intézményei, a Parlament, a Tanács és a Bizottság delegálnak képviselőket. Az EAG praktikus okokból szoros együttműködésben dolgozik az Európai Levéltári Vezetők Tanácsával (*European Board of National Archivists*). Fontos különbség, hogy az EBNA munkájában az EU-n kívüli európai levéltárak is részt vesznek és ennek a szervezetnek nincs formális kapcsolata az EU intézményeivel. Ennek eredményeként az EAG inkább az unió levéltárakkal kapcsolatos stratégiájára és a szabályozásra, az EBNA pedig a koordinációra és tapasztalatcserére fókuszál. Az EAG és az EBNA évente kétszer tanácskozik, az Európai Unió soros elnökségét ellátó tagországban.

2004-es megalakulásakor a Tanács öt feladatot határozott meg az EAG számára. A katasztrófa-megelőzési és mentési program és a levéltári anyag illegális kereskedelmének megakadályozása kézzelfogható eredmény nélkül zárult, és a részlegesen megvalósult levéltári jogi adattár sem volt egyértelmű sikertörténet. Ugyanakkor az elektronikus iratok és levéltárak területén a DLM Fórum folyamatosan biztosította a szakmai tapasztalatcserét, sikeres nemzetközi projekteket készített elő és megvalósult az Európai Levéltári Portál is, amely napjainkban már a Bizottság támogatásától függetlenül működik. Az EAG két jelentést készített a Bizottságnak 2008-ban és 2011-ben, 2016-ban pedig új stratégiai együttműködési területeket határozott meg. A sorrendben 20., hágai ülésén felülvizsgálva munkáját új hangsúlyokról döntött, kiemelve az elektronikus iratok megőrzését, az adatvédelmet és további európai uniós projekteken való együttműködést, mint a további munka három legfontosabb területét. Az elmúlt időszakban igazolódott, hogy az EAG ténylegesen képes befolyásolni az EU jogalkotását, a szervezetnek fontos szerepe volt a tavaly elfogadott adatvédelmi direktíva levéltárak számára megfelelő szövegváltozatának kialakításában. Az Európai Bi-

¹¹ KÖRMENDY, 1992. 97–109.

zottság konzultált a levéltári szakértőkkel a szerzői jogi szabályozás küszöbön álló módosításával kapcsolatban is.

Az európai uniós rendezvényekkel együtt kerül sor évente egy alkalommal az európai levéltárak állományvédelmi vezetőinek tanácskozására (European Heads of Conservation), amelyet eredetileg nem az Európai Unió, hanem egy finn levéltáros, *Kecske méti István* kezdeményezett 2009-ben. Az első találkozó óta megrendezett hét tanácskozás az állományvédelem legváltozatosabb témáit ölelte fel az épületek állapotától a szolgáltatások kiszervezésén át a kártevőkig. A pénzügyi nehézségek éveit követően az MNL 2014-től kezdődően ismét részt vesz a szervezet munkájában.

A DLM Fórum létrehozása az Európai Tanács 1991. november 14-ei döntéséből vezethető le. Az európai levéltárak szorosabb együttműködésének lehetőségeit vizsgáló szakértői csoport 1994. évi jelentésében meghatározott tevékenységek egyike volt egy multidiszciplináris szervezet létrehozása a „géppel olvasható adatok” kezelésére, tárolására és használatára. Az immár közel negyed évszázada működő szervezet sikeresen kötötte össze a terület valamennyi szereplőjét: levéltárakat, iratképzőket és fejlesztőket, háromévente megrendezett konferenciái a szakma meghatározó eseményei, a félévente megrendezett találkozók pedig a kapcsolatépítés és információcsere nélkülözhetetlen fórumai. A Magyar Országos Levéltár a 2000-es évek elejétől kezdődően tagja a DLM-nek. A szervezetben való részvétel a leginkább kézzelfogható példa arra, hogy a nemzetközi kapcsolatok megtérülése pénzben is kifejezhető. A MOL és a BFL 2009 és 2013 közötti elektronikus levéltári projektjének beruházásainak költségét jelentősen csökkentette, hogy a magyar levéltárak készen kapták a nyugat-európai levéltárak által korábban felhalmozott tudását. A 2011. évi budapesti rendezvényen merült fel az addigra általánosan elfogadott szabványok közös alkalmazásának igénye. Ennek a felvetésnek az eredménye lett az E-ARK projekt is. Az MNL tekintélyét és szerepét mutatja, hogy 2014 és 2016 között a szervezet elnökét és titkárságát is a Magyar Nemzeti Levéltár adta.

2015-től – hosszú szünet után – a Magyar Nemzeti Levéltár ismét részt vesz a Nemzetközi Levéltári Tanács munkájában. Levéltári körökben egyre többen fogalmaznak meg kritikát a Nemzetközi Levéltári Tanáccsal kapcsolatban, elismerve az ICA korábbi eredményeit,¹² de felhívják a figyelmet arra, hogy ezek nem a közelmúlt termékei. A szervezet egykor diplomáciai eseményt jelentő tanácskozásai,¹³ amelyek minden esetben határozatok és ajánlások elfogadásával zárultak, mára erős versenytársakat kaptak, így ma erősen kétségbe vonható az a fajta központi szervezőerő, amit Körmendy Lajos tulajdonított az ICA-nak 1992-ben.¹⁴ Sajnálatos az is, hogy az ICA

¹² Külön is érdemes kiemelni két jelentős munkát, a *Guide to the Sources of History of Nations* sorozatot és a levéltári terminológiai lexikont: *Dictionnaire de terminologie archivistique. Conseil international des Archives. Handbooks series volume 3 and 7* (2e édition). München, 1984 et 1988 (2e édition). Emellett a kilencvenes-kétezres években megjelent levéltári szabványok és az AtoM 2003-ban indult fejlesztése is megemlítendő.

¹³ „The Round Table on Archives is the most important and actually the only international group that meets to discuss matters of common concern to the archival profession. The conventions of the International Council on Archives are gatherings far too large to contribute effectively to that purpose, and the Executive Committee must concern itself with organizing and supervising the work of the Council's various commissions”. (POSNER, 1961. 23.)

¹⁴ KÖRMENDY, 1992. 102.

európai szervezete, az EURBICA egyre inkább tetszhalottá vált, szerepe arra korlátozódik, hogy más, európai levéltári szervezetek tevékenységéről tudósítson és formálisan képviselőt delegáljon az ICA Végrehajtó Bizottságába.¹⁵ Pedig a levéltári egyesületeknek, önkormányzati és magánlevéltáraknak az EURBICA jelenthetné a nemzetközi szakmai életbe való bekapcsolódás tényleges szervezeti keretét, mivel a nemzeti és központi levéltárak az Európai Unió szervezetein keresztül nagyobb hatékonysággal tudják képviselni az érdekeiket. Ennek során fontos lenne szorgalmazni, hogy az Afrika stratégia¹⁶ és a fejlődő országokat célzó FIDA támogatások¹⁷ mellett nagyobb hangsúlyt kapjanak a regionális együttműködések, ami a határon túli magyar levéltárak támogatása, a magyar kultúra részét képező levéltári anyag megmentése érdekében kiemelkedő jelentőségű lehet és nem utolsó sorban szorosan illeszkedik a szervezet második világháborút követő eredeti célkitűzéseire.

A Magyar Nemzeti Levéltár tagja az International Centre for Archival Research (ICAR-US) egyesületnek is.¹⁸ Az ICAR-US tagságunk kézzelfogható eredményekkel járt, a közösségi építkezésű szervezet nemcsak a „kollaboratív projektek” kezdeményezésében és lebonyolításában sikeres, de a levéltári intézmények közösségének egész Európára kiterjedő hálózatát hozta létre, a résztvevő levéltárosokat közvetlenül is bevonva, működésében és szerveződésében is alternatíváját adva a tradicionális levéltári szervezeteknek.

A Trieszt–Maribor-i Nemzetközi Levéltári Intézet 1986-ban jött létre, elsősorban levéltári technikai és más szakmai kérdések megvitatására. Az Intézet 2005-től Triesztben működik, jelenleg 20 tagállama van. Az intézet a fiatal levéltárosok számára évente egyhetes nemzetközi levéltári iskolát szervez, amely a szakmai ismeretek elmélyítésén túl a személyes kapcsolatok erősítését is szolgálja. 2013 óta Reisz T. Csaba képviseli az intézményt a szervezet vezető testületében.¹⁹

A nemzetközi együttműködésben megvalósuló projektek az EU-csatlakozás óta meghatározó jelentőségűvé váltak az MNL munkájában. Első európai projektünk a Culture 2007–2015 programból finanszírozott ENARC²⁰ volt 2009–2015 között. A Közép-Európát reprezentáló 13 ország (Ausztria, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Szerbia, Horvátország, Németország, Olaszország) közötti kapcsolatok kimondott célja volt a hálózatépítés. A konferenciák, workshopok és tanulmányutak nemcsak a szakemberek tájékozódását segítették, de a projekt során felhasznált 116 ezer euró forrás jelentős mértékben hozzájárult az OL digitalizálási tevékenységéhez is.

Az Európai Levéltári Portál létrehozását célzó APEnet²¹ projektből ugyan kimaradtunk, de a megvalósítást követő APEx²² projektben 2012 és 2015 között már helyet

¹⁵ Meeting minutes of General Assembly held in Brussels 22 november 2013.

http://www.ica.org/sites/default/files/EURBICA%20minutes_General%20Assembly_Brussels_November%202013_EN.pdf

¹⁶ <http://www.ica.org/en/our-professional-programme/africa-programme> (Letöltve: 2017. április 7.)

¹⁷ <http://www.ica.org/en/fida-board-trustees> (Letöltve: 2017. április 7.)

¹⁸ <http://icar-us.eu/en> (Letöltve: 2017. április 7.)

¹⁹ <http://www.iias-trieste-maribor.eu/index.php?id=72&L=1> (Letöltve: 2016. április 11.)

²⁰ <http://enarc.ica-us.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

²¹ <http://www.apenet.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

kapott az MNL. Egyre növekvő szerepünket mutatta, hogy a projekt végén sikeresen megrendeztük a zárókonferenciát, Budapestre hozva a 2015. évi európai levéltári élet legjelentősebb rendezvényét, Európából és a tengerentúlról 177 küldött vett részt.²³

Az elektronikus archiválás közös európai megoldását kutató EARK projekt²⁴ az előzőkhez képes több tekintetben is minőségi ugrásnak számított. Az előző projektekhez képest az FP7 keretprogram részeként megvalósuló hároméves fejlesztés során az MNL aktív, kezdeményező szerepet játszott és a projekt egyik meghatározó munkacsoportját vezettük. Az EARK projekt 222 ezer euró uniós hozzájárulást jelentett az MNL programjaihoz, nemcsak szakmai tapasztalatokban és tekintélyben jelentett sokat az intézmény számára, de arra bátorított minket, hogy az európai kutatási projektek működését megismerve önálló európai uniós projektjavaslatokat is előkészítsünk.

A Co:op projekt²⁵ jól példázza, hogy a nemzetközi együttműködés a levéltári szakma teljességét képes átfogni. A Creative Europe program keretében megvalósuló projekt fő célkitűzése a levéltárhasználók és a levéltárosok közötti aktív alkotói kapcsolat kialakítása.

A nemzetközi projektekben való részvétel fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. A hatékonyságuk szempontjából sokat kritizált európai uniós forrásoknak minden centje hasznosul ezekben a projektekben. A levéltárosok és informatikusok magabiztosságot nyernek a nemzetközi szakmai környezetben, gyakorlatot a kommunikációban, tapasztalatot a szakmai megoldásokban. A szakmai rendezvények a tudástranszfer és a hálózatépítés hatékony formái, a pénzügyi forrás pótlólagos finanszírozást, a megvalósuló fejlesztések az intézményi célokhoz kapcsolódó eredményeket jelentenek. Legyen szó akár a teljes Európai Uniót felölelő, akár regionális, akár határon átnyúló projektekről, az itt megszerzett kapcsolatrendszer hosszútávon hasznosítható és további együttműködést alapoz meg. Az elektronikus iratok területén pedig a kollaboratív fejlesztéseknek nincs alternatívája.

Kétoldalú kapcsolataink

Kétoldalú kapcsolataink célja elsősorban a határon túli magyar vonatkozású levéltári anyag feltárása és publikálása mellett, a szakmai és tudományos együttműködés. Ennek érdekében elsősorban a szomszédos országok és a régió országaival kötöttünk együttműködési megállapodásokat: az Osztrák Állami Levéltárral, az Albán Nemzeti Levéltárral, Bosznia Hercegovina Levéltárával, a Bolgár Köztársaság Állami Levéltárával, a Horvát Országos Levéltárral, a Lengyel Köztársaság Állami Levéltárával, Oroszországi Állami Gazdasági Levéltárával, a Macedón Köztársaság Állami Levéltárával, a Román Nemzeti Levéltárral, Újvidék Város Történeti Levéltárával, a Vajdasági Levéltárral, Kassa Város Levéltárával, Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumával, a Szlovák Nemzeti Levéltárral és Ukrajna Levéltárainak Állami Bizottságával, amelyek kiterjednek a levéltári együttműködés változatos területeire, a mikrofilmcserétől, a közös kiadványok elkészítésén keresztül a szakemberek közötti kapcsolattartás elősegítéséig.

²² <http://www.apex-project.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

²³ <http://apex2015budapest.mnl.gov.hu/> (Letöltve: 2016. április 11.)

²⁴ <http://www.eark-project.com/> (Letöltve: 2017. április 7.)

²⁵ <http://coop-project.eu/> (Letöltve: 2017. április 7.)

A levéltári kutatást segíti a határon túli fondjegyzékek kiadásának befejezése, amely 2018–2019-re várható, és tervezzük a sorozat közös digitális publikálását, ami hosszú távon könnyebbé teszi a hozzáférést.²⁶ Ehhez kapcsolódik, de a megvalósításban önálló utat jelez a magyar–román levéltári együttműködés. A Magyar Nemzeti Levéltár és a Román Nemzeti Levéltár 2011. július 13-án Gyulafehérvárott írt alá együttműködési megállapodást az erdélyi vonatkozású levéltári fondok, állagok, sorozatok, valamint gyűjteményes fondok jegyzékének szerkesztési és kiadási szabályai tárgyában, kiemelt programnak tekintve az 1918–1919-ig keletkezett és a tudományos kutatás számára hozzáférhető romániai, illetve magyarországi közlevéltárakban őrzött, Erdélyre vonatkozó levéltári iratanyagok feltárását és a jegyzék megjelentetését.

2015. november 26-án Románia Nemzeti Levéltára, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja és a Magyar Nemzeti Levéltár „*Hungarica-kutatás, avagy haszontalan segédletek gyártása?*” címmel konferenciát rendezett, amelynek keretében bemutatták a sorozat első három (Maros, Hargita, Máramaros megyék) kötetét. Kiadás alatt van a magyarországi közlevéltárakban található, Erdélyre vonatkozó – különösképpen az MNL Országos Levéltára iratanyagát érintő –, több kötet terjedelmű fondjegyzék is.²⁷ A magyar–román levéltári kapcsolatokat is erősíti a Székelyföld története című szintézis elkészítése, amit a székelyudvarhelyi polgármester kezdeményezett, amikor 2012 februárjában személyesen kereste fel a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Levéltár és az MTA BTK Történettudományi Intézet vezetőit, hogy támogatást kérjen a kiadvány elkészítéséhez. A szerkesztőbizottság valamennyi ülésén részt vett Reisz T. Csaba, aki a kötet olvasószerkesztői munkálatait végezte. A háromkötetes mű 2016. június 2-án jelent meg.²⁸

A magyar–török kapcsolatok szintén hosszú hagyományokra tekintenek vissza, a közelmúltban azonban az első világháborús évfordulókhoz kapcsolódóan újabb lendületet kaptak. A Török Állami Levéltárak Igazgatóságával közösen megjelentetett forráskiadvány 2016 decemberében jelent meg Isztambulban. A kötet 162 dokumentum fotóját és török, illetve magyar nyelvű fordítását tartalmazza 532 oldalon. Ez a kiadvány nemcsak a nemzetközi kapcsolataink szempontjából számít jelentősnek, hanem a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményeinek szakmai integrációját is erősítette, és egy hosszú távú szakmai kapcsolatépítés alapjait is megeremtette.

Történelmi hagyományaink alapján az osztrák és német kapcsolatok építését stratégiai kérdésként kezeljük. Hagyományosan jó kapcsolatokat ápolunk Ausztria, Bajorország, Baden-Württemberg, Szászország és Tübingia levéltáraival. Újdonságot jelentenek a 2012-től Észak-Rajna-Vesztfália Tartományi Levéltárával kiépített kapcsolataink, ami azért nagy jelentőségű, mert Németország második legnagyobb és legmodernebb levéltárát jelenti. A többi levéltárral kialakított kapcsolatainkat az észak-rajna-vesztfáliai levéltárral kialakított együttműködés tapasztalataira építkezve kívánjuk tovább fejleszteni, nagy súlyt helyezve a kétoldalú szakmai tapasztalatcserére (pl. közművelődés, álló-

²⁶ <http://ujkor.hu/content/magyar-dokumentumok-karpat-medence-leveltaraiban> (Letöltve: 2017. január 12.)

²⁷ Uo., továbbá: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/konferencia_hungarica_kutatas (Letöltve: 2016. április 11.)

²⁸ A háromkötetes mű ismertetése itt olvasható, <http://szekelyfoldtortenete.hrmuzeum.ro/> (Letöltve: 2017. január 9.) A köteteket könyvbemutatókon mutattuk be Erdély több városában, Budapesten és Bécsben.

mányvédelem, digitalizálás területén), melynek keretében magyar kollégák mehetnek Duisburgba és német kollégák érkezhetnek a Magyar Nemzeti Levéltárba.

Nemzetközi kapcsolataink sajátos területét jelenti a 2001-től elindult, holokauszt vonatkozású iratok feltárásában való részvétel, és a válogatott dokumentumok mikrofilmzése. Az *International Holocaust Remembrance Alliance* (IHRA) magyarországi szakmai tagjaként a Levéltár részt vett a szervezet rendezvényein. Csósz László révén ugyancsak részt veszünk a *European Holocaust Research Infrastructure* (EHRI) projektben. A Holokauszt 70 projekt alapján a washingtoni United States Holocaust Memorial Museummal a Magyar Nemzeti Levéltár vezetősége 2015-ben megújította a 2001-ben kötött együttműködési megállapodást. A megállapodás értelmében a felek továbbra is közreműködnek a magyarországi holokauszt történetére vonatkozó levéltári források feltárásában és másolatok készítésében. Ugyancsak a Holokauszt 70. évfordulója kapcsán történt egyeztetés az együttműködés lehetőségeiről a jeruzsálemi Yad Vashem Intézettel.

A felvidéki, kárpátaljai, erdélyi, székelyföldi, délvidéki, horvátországi és burgenlandi kapcsolatok ápolásában kiemelkedő szerepe van a Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményeinek, az integráció pozitív hatása ezen a területen jól érzékelhető. Az elmúlt évtizedek alatt a megyei levéltári tagintézmények különböző szintű és különböző programok megvalósítására irányuló nemzetközi szakmai kapcsolatokat építettek ki külföldi levéltárakkal, társintézményekkel, szakmai szervezetekkel. Ezek a kapcsolatok a 2012-es intézményi integráció után a M. N. Levéltár egészének a nemzetközi pozícióját erősítik, és pozitív értelemben hatnak a megyei tagintézmények nemzetközi megítélésére is.

A Magyar Nemzeti Levéltár megyei tagintézményei a saját hagyományaik alapján szintén aktív nemzetközi kapcsolatépítést végeznek. Ezek a kapcsolatok a Magyar Nemzeti Levéltár regionális nemzetközi kapcsolatait erősítik, de a levéltár nemzetközi kapcsolatainak részét képezik. Ezek az együttműködések részben konkrét programok megvalósítására (közművelődési tevékenységre, kiállítások megrendezésére, konferenciák lebonyolítására, tudományos előadások tartására, rövid távú szakmai együttműködésekre, digitalizálásra, adatbázis-építésre, hungarika kutatásra) irányulnak. A környező országok levéltáraival, levéltárosaival kialakított kapcsolatokban továbbra is jelentős szerepet játszanak a személyes ismeretségek. Az alábbi megyei tagintézmények rendelkeznek nemzetközi kapcsolatokkal:

1. MNL Baranya Megyei Levéltár az Eszéki Állami Levéltárral.
2. MNL Békés Megyei Levéltár az Aradi Levéltárral.
3. MNL Csongrád Megyei Levéltár a Szabadkai, Zentai, Nagybecskereki Levéltárakkal és a lengyel Nemzeti Emlékezet Intézetével (Rzeszów).
4. MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár a Burgenlandi Tartományi Levéltárral.
5. MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára a Pozsonyi Levéltár Vágsellyei Fióklevéltárával.

6. MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára a Nyitrai Állami Kerületi Levéltárral, illetve a Komáromi Fióklevéltárral.
7. MNL Nógrád Megyei Levéltára a Losonci, a Nagykürtösi és a Besztercebányai Levéltárral.
8. MNL Somogy Megyei Levéltára a Rijekai Levéltárral.
9. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár a Kárpátaljai Állami Levéltár Ungvári és Beregszászi Levéltárával.
10. MNL Vas Megyei Levéltára a Burgenlandi Tartományi Levéltárral és Könyvtárral, illetve a Maribori Területi Levéltárral.

2015-ben kiemelten fontos feladat volt a kárpátaljai opisz fordítási projekt szervezése, amelyet az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárával együttműködve, annak kezdeményezésére indítottunk el. A projekt eredményeként Budapesten aláírták az ukrán–magyar általános levéltárügyi megállapodást, amelynek szakmai koordinációja, a dokumentumok előkészítése is a munkacsoport keretében folyt. Emellett felmerült egy további, nagy jelentőségű projekt, a kárpátaljai egyházi anyakönyvek digitalizálásának lehetősége is. Ennek kapcsán a Magyar Nemzeti Levéltár vezetősége megbízást és egyeztetéseket folytatott a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárral, a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárának igazgatójával és a Szent Athanáz Görög-katolikus Főiskola rektorával. A kárpátaljai egyházi anyakönyvek digitalizálásával kapcsolatban előzetes felmérés és tájékoztató munkaanyag készült *Kujbusné dr. Mecsei Éva* részvételével.

Az előző évek gyakorlatától eltérően, ebben a 21. század elején már elsődlegesen a digitalizálás, illetve az adatbázisok és a fondjegyzékek készítésében való együttműködés terén lehet érdemben előre lépni. A Magyar Nemzeti Levéltár részt vesz a Horvát Tudományos Akadémia Társadalom- és Történettudományi Intézet Történettudományi Osztályának 2019-ig tartó projektjében (*Sources, Manuals and Studies for Croatian History from the Middle Ages to the End of the Long Nineteenth Century*), amelynek része a hungarika jellegű horvátországi levéltári anyag feltárása és forráskiadása (Tallóci fivérek okmánytára).

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára felkérést kapott a Miniszterelnökség Nemzetpolitikáért felelős Államtitkárságának keretében az OSZK szakmai irányításával működő *Mikes Kelemen Program* levéltárszakmai koordinációjára.²⁹ A projekt során a Levéltár munkatársai oktatást tartottak a kiválasztott, kiküldendő kutatók számára, véleményezték az egyéni kutatási terveket, közreműködtek a dokumentáció előkészítésében.

Kiemelten fontosnak tartjuk az emigránsiratok feltárását és gyűjtését. 2011-ben és 2013-ban az ITHAKA program keretében *Kovács Eleonóra* és Reisz T. Csaba végzett iratfeltárást és rendezést az Amerikai Egyesült Államokban.³⁰ Tárgyaltunk a Massachusettsi Magyar Egyesület vezetőségével az egyesület iratanyagának hazaszállí-

²⁹ <http://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program> (Letöltve: 2017. január 9.)

³⁰ http://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg_mukodes/palyazati_beszamolok/ithaka_program_2013.html

tása kapcsán. A lisszaboni magyar nagykövetségen tárolt, Újpétery Elemér³¹ hagyatékkal kapcsolatban is egyeztetéseket folytattunk a Külügyi és Külgazdasági Minisztérium illetékeseivel, az anyag jelenleg a minisztérium szakkönyvtárában van, a levéltári iratanyag reményeink szerint a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába fog kerülni. 2016 novemberében az elmúlt 15 év folyamán a levéltárba került emigránsiratokról „*Bővülő történelem*” címmel vándorkiállítást nyitottunk meg, amely a megyei tagintézmények ez irányú tevékenységét is bemutatja.³²

A levéltári delegátusok a Magyar Nemzeti Levéltár nagykövetei. Feladataikat, jogait és kötelezéseiket a kétoldalú szerződések, illetve a hazai minisztériumok utasításai (pl. 1/1999 (KK.7.) NKÖM utasítás) szabályozzák. A legkorábbi a bécsi delegátus – az 1926-os badeni szerződés alapján –,³³ amely a delegátus működésének feltételeit a nemzetközi jog alapján szabályozza. 2014-ben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára *Orosz András* levéltáros személyében küldött levéltári delegátust, aki folytatja elődje (Fazekas István) munkáját.³⁴ A bécsi delegátus fő feladata az ausztriai magyar vonatkozású levéltári források kutatását segítő levéltári segédletek készítése. 2016-ban két (szeptember 26–28., november 15–16.), a Bécsi Magyar Történeti Intézet által szervezett tudományos konferencián vettek részt munkatársaink és tartottak előadást.

A 20. századi magyar történelem megértése szempontjából talán a legfontosabb a moszkvai delegátus működése, aki 2003-tól a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet keretében végzi munkáját. A moszkvai levéltári képviselő kiválasztásában fontos változást jelentett, hogy 2016-ban – a bécsi delegátus kiválasztásának gyakorlatát követve – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa ment ki Moszkvába *Siklósné Kosztricz Anna* személyében. Bécsi delegátusunk munkájához hasonlóan az ő feladata is a tudományos kapcsolatok építése, de munkájában a hangsúly a hungarika vonatkozású iratok feltárására helyeződik, míg Bécsben a levéltári segédletek készítését tekintjük prioritásnak. Moszkvában a gazdasági kapcsolatokra, a KGST működésére, a II. világháborúra és a GULAG-ra, illetve a rendszerváltozás történetére vonatkozó levéltári források feltárására, és másolatban a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába való küldésére helyezük a hangsúlyt. A feladat hatékony elvégzése érdekében fontosnak tartjuk a Magyar–Orosz Levéltári Vegyes Bizottság működésének újra indítását, és új lehetőségként tekintünk a tervezett német–osztrák–magyar–orosz tudományos együttműködésre. Ennek keretében kívánjuk elősegíteni a magyar történelem számára rendkívül fontos oroszországi levéltári források feltárását, tudományos konferenciák szervezését és kiadványok megjelenését.

³¹ Újpétery Elemér (1911–2001). Diplomata, szociográfus. Emlékiratait 1987-ben jelentette meg a Magvető kiadó a *Tények és tanúk* sorozatában.

<http://amibajank.hu/2016/01/19/dr-ujpetyer-elemer-diplomata-kovetsegi-titkar-szociografus/> (Letöltve: 2017. január 9.)

³² <http://www.nemzetiregiszter.hu/emigrans-iratokkal-bovitett-tarlat-lathato-az-orszagos-leveltarban> (Letöltve: 2017. január 9.)

³³ RESS, 2008. 512.

³⁴ http://mnl.gov.hu/kapcsolatok/kulfoldi_leveltari_intezetek/ausztria.html (Letöltve: 2017. január 13.)

Nemzetközi kapcsolataink területén újdonságot jelent, hogy egyre többen jelentkeznek gyakornoknak, ami új feladatot és komoly szakmai kihívást jelent. 2016 őszén a Sorbonne diákja töltötte el nálunk négyhónapos gyakornoki idejét, de lengyel, román, görög érdeklődők is jelentkeztek. Jelenleg elbírálási fázisban van egy nemzetközi pályázat keretében tervezett gyakornoki képzés, az „*Imperial Languages of Medieval Europe*” (IMpEriaL) a Marie Curie Training Network (ITN) pályázat keretében, az University of Southern Denmark (Odense) vezetése alatt. Ennek keretében a CEU ún. *non-academic partnereként* kívánunk részt venni.

A Magyar Nemzeti Levéltár nemzetközi ügyeinek hatékonyabb intézése érdekében 2016. október 24-én létrejött a Nemzetközi kapcsolatok és Európai Uniós projektek igazgatósága, amelyet Igazgató irányít, szorosan együttműködve a Főigazgatói titkársággal.³⁵

Az intézmény küldetésnyilatkozata értelmében az MNL az ország demokratikus intézményrendszerének részeként, a nemzeti kulturális örökség őrzőjeként kíván a 21. század modern levéltára lenni, és a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában az alábbi alapelveket fogalmazza meg: „Hagyományos iratanyagaink tömeges digitalizálása és elérhetővé tétele révén online kapcsolódni kívánunk a hazai és európai tartalomszolgáltatók kínálatához. [...] Aktív szereplői kívánunk lenni a szakmai képzésnek és közéletnek, használói a nemzetközi levéltári közösség eredményeinek és hozzá kívánunk járulni a közösségi tudás gyarapításához.”³⁶

A Magyar Nemzeti Levéltár egy kelet-közép-európai tagállam nemzeti levéltáraként, az Európai Unió levéltári hálózatának aktív tagjaként az európai levéltári rendszerbe erősen beágyazódott, illetve összefonódott a többi intézménnyel. Ebből következően erőteljesen és kölcsönösen érdekelt és egyben ráutalt is az intenzív nemzetközi együttműködésre. A nemzetközi kapcsolataink révén a kulturális diplomácia egyik szakterületének, a levéltári diplomáciának aktív és kiemelt szereplői vagyunk, s egyzersmind egyedüli partnerei a kormányzati szintű levéltári kapcsolatoknak. A nemzetközi szervezetekben, az európai integrációs együttműködésben, a nemzeti levéltárakkal kialakított bilaterális kapcsolatokban és a megyei levéltárak által kialakított regionális együttműködésekben egyaránt képesek vagyunk profitálni a nemzetközi kapcsolatokból és képviselni tudjuk azokat a sajátosságokat, amelyek a magyar levéltárügy hozzájárulását jelenthetik a szakma fejlődéséhez.

Szakirodalom

ADAM

1998

ADAM, DAWNE: The Tuol Seng Archives and the Cambodian Genocide. *Archivaria*, 45. évf. 1998. tavasz

EMBER

1975

EMBER GYÓZÓ: Az Országos Levéltár száz éve 1874–1974. *Levéltári*

³⁵ Uo. Az MNL Szervezeti és Működési Szabályzata. Bp., 2016. 15., 18–19. 43–44.

³⁶ <http://mnl.gov.hu/mnl/ol/rolunk> (Letöltve: 2016. április 1.)

Közlemények, 46. évf. 1975.

GHADDAR

2016

GHADDAR, JAMILA: The Spectre in the Archive: Truth, Reconciliation, and Indigenous Archival Memory. *Archivaria*, 82. 2016. ősz

GONZALEZ QUINTANA

1998

GONZALEZ QUINTANA, ANTONIO: Archives of the security services of the repressive regimes. *Janus*, 1998.

HARRIS

1999

HARRIS, VERNE: Knowing Right from Wrong: The Archivist and the Protection of People's Rights. *Janus*. 1999. 1. sz.

KÖRMENDY

1992

KÖRMENDY LAJOS: Nemzetközi levéltári kapcsolatok Európában, 1981–1991. *Levéltári Közlemények*, 63. évf. 1992. 1–2. sz.

LAKOS

2006

LAKOS JÁNOS: *A Magyar Országos Levéltár története*. Bp., 2006.

NORBERG

1999

NORBERG, ERIK: Access to archives: democracy and transparency. *Arhivski vjesnik*, 1999. 42. évf. 193–208.

POSNER

1961

POSNER, ERNST: Round Table on Archives, Warsaw, 1961. *The American Archivist*. 1962. 1. sz.

RESS

2008

RESS IMRE: *A Monarchia levéltári öröksége. A Badeni egyezmény létrejötte, (1918–1926)*. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2008.

SZÖGI

2002

SZÖGI LÁSZLÓ: A magyar levéltárak nemzetközi regionális együttműködése. *Levéltári Szemle*, 52. évf. 2002. 3. sz.